

Méla üzenet a baloldalnak

Búcsú a baloldaltól című esszém először a *Beszélő* 26., még illegális, de már az utcán árusított számában jelent meg 1989 áprilisában. Amikor írtam – tavaly januárban –, még tartott politikai okokból bekövetkezett munkanélküliségem; már nyolc éve tartott ekkor. Akiknek írtam, azok ismerték korábbi munkáimat, legalábbis az Erdély után írottakat – a szamizdatból. Olvashatták *A szem és a kéz* című libertárius politikai-filozófiai munkámat; ez 1983-ban jelent meg Demszky Gábor AB „kiadó”-jánál; az 1985-ös francia kiadás előszavában már jeleztem, hogy a könyv baloldali retorikája szerintem rosszul illik lényegi mondanójához. 1985-ben írtam meg egy könyv első variánsát, amelyet későbbi toldalékokkal szintén tavaly jelentetett meg a párizsi *Magyar Füzetek*, azaz Kende Péter, a magyar emigráció jeles alakja. A könyv – címe: *Idola tribus* – kéziratát még ki kellett csempészni Franciaországba, illetve egyik londoni lektorához, dr. Schöpflin Györgyhöz – 8 hónapig tartott... –, mire kinyomtatták, bátrabb pesti könyvesboltok egyike-másika vállalkozott arra, hogy eladjon belőle pár példányt. Ez a könyv már liberális könyv. De megírása óta tovább csúsztam jobbra. Illetve fölismertem, hogy gondolataim szellemi otthona a burkeánus konzervativizmus, ha alkatilag kevésbé konzervatív személyemé nem is.

Hayeket korábban is olvastam. Tiszteletet ébresztett bennem, de hidegen hagyott. Robert Nozick és Michael Oakeshott más-más irányú hatása tértített vissza Hayek könyveihez; ezzel egyidejűleg ébredt újra teológiai érdeklődésem, amely – noha nem volt titok – ismeretlen volt a szamizdat közönsége előtt.

Mire a *Kritika* 1989. decemberi száma közölte esszémet – másodszor –, gyaníthatólag szélesebb közönség számára, már nyakig voltam a politikában, időközi választáson viaskodtam jól álcázott kommunista jelöltekkel és a már akkor kezdődő rágalomhadjárral, jobban ismertek tüntetések és népgyűlések szónokaként és egy növekvő liberális párt egyik vezetőjeként, mint íróként. Bizonyos értelemben ez a közlés

volt első intellektuális jelentkezésem a demokratikus ellenzék szűk körén – illetve a nyugati Kelet-Európa-szakértőknek az ellenzéknel népe-sebb táborán – kívül. Mivel egy ideig mértéken fölül elhíresült közéleti figura voltam, olyanok is olvasták írásomat, akik ilyesmit egyébként nem vesznek a kezükbe. Ez egyaránt jó és *bal*-szerencse. Még tv-vita is lett belőle – akkor, az utókommunista Németh-kormány alatt még beengedtek a magyar állami televízióba.

A *Kritikában* zajló vita idején – az írás az SZDSZ-nek, pártomnak hatalmas erkölcsi győzelmet hozó népszavazási győzelme után pár héttel jelent meg – fölött az első huszadik századi nagy liberális párt Kelet-Európában, majd kisvártatva mégis óriási vereséget szenvedett a március–áprilisi általános választásokon. Megkezdődött az MDF uralma, és az, amit Kelet-Európában – a nyugati terminológiától, amelyet magam is használtam, eltérően – „jobbratolódásként” szoktak jellemezni. Mikor ezt aválaszt írom, a „szocialista napilap”, a *Népszabadság* napról napra edesebb szíréhangokat hallat az SZDSZ irányában, a már annak idején is halálra ítélt Jászi–Garami együttműködés mintájára újjáteremteni óhajtván a baloldali gettót, amelyből én egyszer s mindenkorra elmenekültem, bár lehet, hogy egyedül.

A *Kritika* – talán véletlenül – két olyan szöveget is közölt az esszém által kiváltott vita ideje alatt, amely releváns írásom sorsára. Az egyiket Németh G. Béla írta, a másikat Wolf Biermann. Németh G. Béla Kállay Béniről szóló tanulmánya nyugodtan, minden veszekedés nélkül megmutatta, hogy a hagyomány, amelyre hivatkozom, nemcsak az én fejemben létezik. (Németh G. Bélától egyébként mindig sokat tanultam, és az egyik mostani nézetemmel leginkább harmonizáló új könyvet, Szegedy-Maszák Kemény Zsigmond-elemzését, tanítványa írta.) Biermann, akinek *Chausseestrasse* című lemeze az életet tartotta bennem a hetvenes évek Kolozsvárján, arról szól, hogy érzi magát egy a kommunistákkal szembenálló baloldali ellenzéki a „demokrácia” győzelme és a német újra-egyesülés korszakában. Pocsékul. Én már nem

vagyok baloldali, de kösz, én is pocsékul érzem magam.

Szürke minden elmélet, barátom, de zöld az élet aranyfája – nem kellene tehát fölhagynom a civakodással, és együtt haladnom baloldali barátaimmal az autoritárius-nacionalista veszály szemben, ha már ilyen jól megértem szegény Biermannot?

Azt hiszem, nem, és azt is megmondom, hogy miért nem; noha persze ezer nagyobb bajom van annál, mintsem ráérjek Eörsivel, Litvánal, Ludassyval pörlekedni. Noha jobban szeretek velük pörlekedni, mint azokkal, akikkel szoktam, s akikkel ők is pörlekednek, ha ráérnek.

Először: az ellenfél nem változott. Az ellenfél az ideologikus, centralizáló etatizmus. A bürokratikus oligarchia által politikai érdemekért kinevezett állami középosztály. Az elitcsere jakobinus gyakorlata. A rousseau-i „lengyel alkotmány”, az „ünnepi társadalom”. Az individuumok és a civil társadalom korporatív megbénítása. A természetes folyamatokba való konstruktivista belenyúlás. Az, hogy erre most „középjobb” matricát ragasztanak, csak alátámasztja a *Búcsú a baloldaltól* sejtelmét: Magyarországon – és másutt Kelet-Európában – érintetlen a szocialista konszenzus. Időleges címkék (*ebben a vitában*) remélem, nem számítanak. A mai magyar kormány elődei között nevezett meg két becsületem embert: gróf Teleki Pált és Bajcsy-Zsilinszky Endrét. De a két férfiú nemcsak halt – hőiesen és szépen –, hanem élt is. Olvassuk el műveiket. Stauffenberg, Goerdeler és a többi július 20-i összeesküvő is Hitler ellen fordult. De ők nem eszményei a nyugatnémet kormányoknak. A szocialista redisztribúciós elvek és a korporatista redisztribúciós elvek között vannak különbségek. De az megegyezik, hogy mindkettő elvonja az egyénektől pénzüket nagy részét, hogy az állam belátása szerint fordítsa erre vagy arra. Nincs olyan tökéletes demokrácia, amely lehetővé tenné, hogy a honpolgárok közvetlenül befolyásolják a kormányt abban, hogy mire költi a pénzüket. Erre csak egy orvos van: ha a honpolgárok pénze a zsebükben marad. A parlament fölállíthat ötven bizottságot, amely ellenőrzi a tájékoztatás pártatlanságát. A sajtó akkor lesz független, ha nem a miniszter nevezi ki a lapkiadók igazgatóit, hanem a részvényesek, akiket szintén nem a miniszter nevez ki.

Másodszor: földrészünk nyugati felén nemcsak a kommunizmust sikerült – néhol igen brutálisan, de hál’ istennek mégis – kiszorítani, de megbukott a demokratikus szocializmus is; csak a szokásos magyar vakság és műveletlenség tudja másképpen. A spanyol szocialista párt sikeres, mert vezére, Felipe González, Thatcherista, és vele szemben csak korporatív-etatista, „periferikus” tekintélyelvű „jobboldal” áll. A periférián, tudjuk, másképp van. Portugáliában is az ún. szociáldemokrata párt (amely egyébként a Liberális Internacionálé tagja) a sikeres, mert a „jobboldal” ott a korporatív, félfasiszta Salazar utódja. (Salazar magyarra fordított válogatott cikkeihez az előzőt gróf Teleki Pál írta.) Azok a szocialista pártok, amelyek még mindig szocialisták, vesztenek, mint például a brit Munkáspárt. Felipe González „baloldaliságával” semmi bajom, ahogy alapjában nincs semmi bajom az SZDSZ „szociálliberális” szárnyával sem. A „periférián” a jobboldal: szocialista. A Mazowiecki–Michnik-féle lengyel liberálisokat is „baloldaliaknak” nevezik autoritárius-populista ellenfeleik. De én azt szerettem volna, ha Magyarországon nem a periféria osztályozási elvei uralkodnának, hanem a centruméi. (Reményem, értékelitek a baloldalnak engedményeket tevő terminológiámat. De ne vegyétek túl komolyan.)

*Harmadszor: ezek nem pusztán terminológiai kérdések. A tézisem az volt – és egyik bírálóm helyesen biztatott arra, hogy ehhez híveket kersek, ne érveket –, hogy a liberális konzervativizmus esélyének kulcsa a tradíció, és hogy Magyarországon van ilyen tradíció, amely *mitikus* rekonstrukció révén eleven erőként található meg. Hangsúlyoztam, hogy ez a rekonstrukció *mitosz*. Öszinteségem elsüvített bírálóm füle mellett. Mítoszt bíráltak a szokásos baloldali racionalizmussal – Eörsi esetében pedig szellemes és olykor sajna találó dühkitörésekkel –, nem csoda, hogy az eredmény számomra többnyire irreleváns. De egyetlen dolgot le kell szögezni. Babitsot – a *Paizzsal és dárdával* című híres esszéjéről – nem nagyon lehet féltreérteni. Ő mondta ki, hogy a modern magyar kultúrát a középnemesség *teremtette meg* (arról én is hallottam harangozni, hogy József Attila nem volt dzsentrí). De hiszen ez a magyar baloldal – szerintem – legnagyobb embere, Szabó Ervin szerint is (lásd 48-könyvét) a legfőbb bajunk: hogy ti. nem volt polgárságunk, s hogy ezért nincs polgári politikai kultúránk, s a magyar liberalizmus a középnemességé volt! Nem a polgári középosztályé, amely akkor lépett színre, amikor a szabadelvű pártot gróf Tisza István *kontinentális* (tekintélyelvű és militarista) konzervatív párttá változtatta, bizonyos feudálisocialista befolyásoktól sem mentesen. Nem gondoltam, hogy ez vitakérdés lesz közöttünk – hiszen ebben egyetértek Szabó Ervinnel, tehát Adyval, Jászival, Bibóval is. (Ezt Szekfű és Horváth János is így gondolta, de ez szerintük nem baj.)*

*Negyedszer: amikor konzervatívává lettem – valahol Burke és Lord Salisbury között (a ma már ismeretlenebb utóbbiról lásd Elie Kedourie tanulmányát a *The Crossman Confessions and Other Essays* című kötetében, London–New York, 1984) –, az volt a természetes kérdésem, hogy magyar konzervatív vagyok-e. A *Búcsú a baloldaltól* erre igennel válaszolt, függetlenül attól, hogy erre a címre – hála a baloldálnak – ma politikai ellenfeleim pályáznak nagyobb sikerrel. A kérdésre én magam nem válaszolhatok. A felelet attól függ, elfogadják-e annak. A *Kritika* vitája azt mutatja, hogy baloldali vitapartnereim elfogadtak ebben a pozícióban, kezdeti hitetlenkedésük után. Egykori barátom, a következetes jászista–bibóista Szalai Pál pedig egyebütt megjelent hírlapi szitkaiban erről egyenesen bizonyítványt állított ki. Hadd említsem meg – gondolom, érthető megkönynyebbüléssel – az egyetlen *publikált* rokonszenvező visszhangot, a Sándor Ivánét (figyelemre méltó új könyvében: *Vízkeresztől Karácsonyig: A nyolcvankilences esztendő*, Bp. 1990).*

Még egy szó Láncki Andrásához: nemcsak „deklaráltam”, hanem bizonyítani is próbáltam, hogy miért lehetetlen filozófiai eszme az ún. értékválasztás, a *vakhitű kétely* című esszémben, a *Holmi* 1990. februári számában.

Nem kívánok szólni azokról – akik persze a *Kritika* vitájához nem szóltak hozzá, csak közvetve és nevem említése nélkül másutt –, akik azért nem fogadják el magyar konzervatívoknak, mert nem fogadják el *magyarnak* (elfogadás nem elismerést értek!). Nem is azért, mert részben zsidó származású vagyok. Hanem azért, mert azt gondolják, hogy aki liberális – bármilyen árnyalatú, például konzervatív liberális –, az nem lehet magyar. Éppen ennek az ellenkezőjét kíséreltem meg illusztrálni vitatott esszémben. Eörsi ellentézése ennél egyszerűbb volt: aki magyar konzervatív, az nem lehet *normális*. Viszont szerintem aki világszemléleti kisebbségekben csak devianciát lát, az nem lehet *liberális*.

Egyébként ebben a visszataszító szép új világban is csak azt mondom: búcsú a baloldaltól végérvényes.

TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS

„Lehet, hogy a szocializmuson túl kell lépnünk. De nem lehet egyszerűen szemantikailag eltüntetni.” (P. Glotz)

A kelet-közép-európai változások politikai és ideológiai összképe alapján úgy tűnik, mintha az államszocialista rendszerek összeomlása maga alá temetné a szocializmus jövőjét is Európának ebben az elmaradottabb térségében. A válságból legalábbis eddig nem bontakozott ki sehol olyan szervezett erő, amely képes volna egy határozott, új szellemű szocialista alternatívát a legszélesebb tömegek előtt hitelt érdemlően képviselni. Akár egy reformpolitika és felemás polgárosodás készítette elő a változásokat, akár erőszakos visszafogásuk folytán gátszakadásszerűen következtek be, az eredmény (Bulgária és Románia fontos kivételével) mégis szinte mindenütt ugyanaz: a szocialista utódpártok kiszorultak a hatalomból, és még ellenzéki szerepük is problematikusává vált.

Politikai szerepüknel azonban legfeljebb már csak az általuk képviselt alternatíva imagináriusabb. A korábbi állampárt reformokra kész erőiből – vagy pontosabban: azok egy részéből – szerveződő utódpártok sem a kontinuitás terhetől és vádjától nem tudtak megszabadulni – most mellékes, hogy ebben milyen szerepet játszott ellenfeleik propaganda-taktikája –, sem pedig a szocialista alternatíva mibenlétéről és járhatóságáról nem tudtak meggyőző képet nyújtani az új rendszerben, melynek (legalábbis nálunk) maguk is elősegítői voltak. Ugyanez áll az antikommunizmusukkal tüntető, beháborúba bonyolódott szociáldemokrata próbálkozásokra is, függetlenül nemzetközi támogatottságuk mértékétől.

A valódi kérdés a szocialisták kudarcát illetően talán nem is az, hogy miért szavaztak az emberek ellenük, miért vesztették el a bizalmukat a válsággal hosszú ideje megbirkózni nem tudó, szemmel láthatóan már magukban sem bízó szocialista politikusokban. Ez sem mellékes kérdés, és egy elfogulatlan vizsgálat bizonyára sok meglepőt tárna fel az emberek tényleges indítékait és az állampárti politikai kultúra szívósságát illetően. Az emberek először is változást akartak; ezért menekültek mindattól, ami a régre emlékeztette őket. Ezenkívül azonban a többség mindenekelőtt egy erős nemzeti pártot kívánt, amelytől rendet, nyugalmat és a válságba belefáradt embereknek gyors fellendülést remélhetett. Az önbizalmát veszített Szocialista Párt mindenesetre nem keltett ilyen benyomást – bárhogy ítélték is meg a valódi változás iránti készségét és a változás előidézésében játszott szerepét. Természetes tehát, hogy a „bárkire, csak a komcsikra ne!” választási propagandája termékeny talajra hullott.

Azonban ennél is fontosabb kérdés az, hogy létezik-e egyáltalán szocialista alternatíva a válság megoldására; és hogy a közelebbi jövőre nézve, amikor mindenki – mint már a szocialisták is néhány éve – a polgárosodás felgyorsításától várja a fellendülést, reális lenne-e nagy hangon szocializmust propagálni. Nem véletlen az a tény, hogy a magyar politikai paletta két alapszíne – a konzervativizmust reformszellemmel vegyítő állampárt bukása után – a konzervatív eszmeiségű, ám forradalmi hevületű nemzeti demokraták és a neokonzervatív-liberális szellemiségű, mindenben radikális szabad demokraták pártja lett. Ez nem valami magyar átok feltámadása, ahogy a népies–urbánus ellentétet tragikus képpel ecsetelni szokták. Nagyon is szerves folyamánya ez egy viszonylag elmaradott, a modernizáció kínjaival küszködő ország helyzetének, amelyben spontán természetességgel termelődnek újjá a nemzetiszínű narodnyikság és a polgári radikális nyugatosság alternatívái. A történelmi zsákutcának bizonyuló kommunista, államszocialista modernizációs kísérlet kudarca – amelynek mérlegét csak

A szocializmus jövője

